
Historistiese politologie of universele beginsels van die staatsfilosofie?

Francois Hotman se sistematiesing en historiografiese interpretasie van die Middeleeuse konstitusionele beginsels in sy *Francogallia*

Andries Raath

Navorsingsgenoot

Departemente Geskiedenis, Filosofie en Publiekreg

Universiteit van die Vrystaat

RaathA@ufs.ac.za

Abstract

Historistic politology or universal principles of state philosophy? Francois Hotman's systemising and historiographical interpretation of the Medieval constitutional principles in his *Francogallia*.

*R.E. Giesey observes that the early Reformational political theorist Francois Hotman's *Francogallia* differs markedly from the generalised doctrines of political obligation presented by the classical works of Calvinist resistance theory in the 1570's. It reflects a reliance upon constitutional custom rather than upon rational abstractions, an attitude which characterised an earlier phase of political conflicts. Giesey adds that dependence upon a national past and a Francogallican ancient constitution seems to imply a stress upon the empirical rather than the normative, upon history rather than philosophy, upon the particular rather than the universal. Hotman's method, according to Giesey, reflects a conviction that historical precedents will demonstrate the truth of abstract propositions. Giesey concludes that Hotman's work exhibits a continuing tension between philosophical and historical priorities.*

*This essay investigates the Medieval background of constitutional theories to Hotman's historical investigations, identifies the most important principles of constitutionalism manifest in early Medieval and Scholastic political philosophies and reflects upon the originality of Hotman's historiographical investigations. It is concluded that Hotman's identification of constitutional principles was not original and he mainly endeavoured to determine to what extent these principles formed part of the political history of the Frankish and Germanic nations. Furthermore, Hotman's following of Medieval political views of constitutionalism and his historiographical investigations proved to be major stumbling blocks in drafting a normative theory of political society. On the other hand, however, Hotman's *Francogallia* affirmed the importance of the liberty of subjects and the boundaries of political action.*

1. Inleiding

Francois Hotman (1524-1590) se *Francogallia* (1573) was een van verskeie polemiese geskrifte wat kort na die St. Bartolomeus-moorde verskyn het.¹ Saam met Junius Brutus se *Vindiciae Contra Tyrannos* (1579), Theodorus Beza (1519-1605) se *De Jure Magistratum* (1574) en die anonieme *Reveille Matin* (1574) het Protestantse outeurs Middeleeuse skrywers in die algemeen en Konsiliasietoretici in besonder geraadpleeg ten einde despotiese vorste en hul tirannieke optrede op filosofiese en historiese gronde af te wys.² Junius Brutus het hom veral van filosofiese argumente laat bedien om tirannieke optrede af te wys, terwyl Hotman despotiese optrede van vorste op historiese gronde veroordeel het. Hotman, 'n vooraanstaande juris, het by uitstek 'n beroep op historiese gronde gedoen om die beginsels van konstitusionalisme en politieke medeseggenskap as blywende erfenis in die Franse politieke kultuur aan te dui. Die induktiewe historiese metode waarvan Hotman hom in die *Francogallia* laat bedien het, teenoor die benadering van Brutus in die *Vindiciae Contra Tyrannos* ontlok die volgende opmerkings van A. Armstrong: "The interest of the 'Franco-Gallia' consists in

---

1 A. Armstrong, The Political Theory of the Huguenots, *English Historical Review* 4(1889), pp. 13-40 op p. 17.

2 Vgl. G. Zimmerman, Konziliaristische Ideen in einer Calvinistischen Streitschrift: Hubert Languets 'Vindiciae contra Tyrannos', *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte*, kan. Abt., CV, 74 (1988), pp. 412-435.

the rigid application of the inductive historical method, that of the 'Vindiciae' in its statement of the theory of contract from which all government is derived."³ Alhoewel Hotman en Brutus hul tot 'n groot hoogte van dieselfde historiese materiaal in die Frans-Germaanse konstitusionele geskiedenis bedien het, lê eersgenoemde groter klem op die historiese voorbeelde uit die Frans-Germaanse geskiedenis.⁴ Die vraag is tot welke mate Hotman 'n blywende bydrae tot die ontwikkeling van die teoretiese grondslae van die politieke wetenskap gelê het sonder om in konstitusionele historisme en bygevolg politieke relativisme te versand.

2. Die Middeleeuse konteks van die Francois Hotman se *Francogallia*

Die konstitusionele praktyk van die Germaanse koninkryke van die vroeë Middeleeue was beperk tot aktiewe verset – hetsy deur die hele gemeenskap of deur 'n beduidende deel daarvan – teen vorste wat in konflik met die geregtigheidsin, soos beliggaam in die volkstradisie, gekom het. Die beginsel van die oppergesag van die reg is egter nie instusioneel onderskraag deur die idee van volksoewereiniteit en die kontrole van die regeergesag deur onderdane of hul verteenwoordigers nie. Die oorgang na die meer komplekse en georganiseerde instellings van die latere Middeleeue het die ontluiking van beide laasgenoemde beginsels tot gevolg gehad. Vanaf die elfde eeu het die beginsel van volksoewereiniteit sterker na vore gekom na mate die herlewing van die Romeinse reg en die studie van die klassieke filosofie meer aandag ontvang het. Die kommentators van die Romeinse burgerlike reg het die *Lex Regia* in Justinianus se *Digesta* geïnterpreter as synde die bron ingevolge waarvan die keiserlike gesag deur die volk verleen word. Die *Lex Regia* verwys na die *Lex de Imperio* in die *Corpus Juris* ingevolge waarvan die volk en die Senaat, by die aanvang van elke keiserlike regering, veronderstel was alle mag aan die Keiser te verleen het. Die bekendste formulering van dié beginsel is vervat in *Digesta* I, 4, 1 (deur Ulpianus).⁵ Sommige skrywers het dié toekenning as herroepbaar beskou na aanleiding van die privaatregtelike analogie ingevolge waarvan die volk as prinsipaal hul gesag aan die Keiser (as agent) oorgedra het. Ander skrywers was van

3 Armstrong, *Political Theory of the Huguenots*, p. 19.

4 Armstrong, *Political Theory of the Huguenots*, p. 19: "Here they are really the premises from which the conclusion is drawn from the same premisses from which the author derives his own. His theory would be equally complete without them."

5 Kyk ook *Codex* I, 17, 1, 7.

mening dat die volk in beginsel aspekte van die wetgewende mag behou het. Soortgelyke konklusies is bereik deur teoloë en filosofe wat Aristoteles eerder as die Romeinse reg as vertrekpunt gebruik het. Waarskynlik die mees radikale beskrywing van volksoewereiniteit in die Middeleeue is Marsilius van Padua (oorlede na 1342) se *Defensor Pacis* – 'n bron van Aristoteliese inslag wat die hoogste wetgewende gesag aan die volk of die *pars valentior* daarvan toeken – en waarna Hotman in die *Francogallia* verwys.⁶

Die idee van institusionele beperkings op koninklike gesag is geassosieer met die opkoms en ontwikkeling van verteenwoordigende volksvergaderings. Die gebruike van oorlegpleging – wat in feodale samelewings gevolg is – is mettertyd uitgebrei om afvaardigings van groter stede en ander samelewingsinstellings in te sluit. Mettertyd het die standevergaderings die voorkoms van die verteenwoordiging van die hele gemeenskap aangeneem. In die latere Middeleeue neem die konstitusionele rol van dié verteenwoordigende liggame dermate toe dat byvoorbeeld in Spanje die volksverteenwoordigende vergaderings oor uitgebreide magte beskik. In Engeland het die volksverteenwoordigende vergaderings soortgelyke uitgebreide magte gehad. In sir John Fortescue (c. 1394-1476) se *Of Absolute and Limited Monarchy* is die parlementêre monargie formeel geklassifiseer as dominium politicum et regale, in teenstelling tot die eenvoudige *dominium regale*, en word dit voorgedra as die mees geskikte wyse om die oppergesag van die reg en die algemene welsyn van die volk te verseker.⁷

'n Belangrike ontwikkeling in die Middeleeuse konstitusionele teorie was die konsiliasie-standpunt dat by kerkregering alle gesag setel in die vergadering van die gelowiges en tot openbaring kom in die gesag van die Algemene Kerkvergadering (Konsilie). Die sekulêre parallel daarvan behels dat die volk, of volksverteenwoordigende vergadering, bo die koning verhewe is en in geval van tirannieke optrede die koning mag onttroon. Die Middeleeuse volksverteenwoordigende liggame se gesag is versterk deur die idee dat ooreenkomste tussen dié instellings en die vors wetgewing met die oog op belastingheffing onderlê. Ten spyte van dié ontwikkelings, het die idee van effektiewe kontrole oor vorstelike gesag in die Middeleeuse politieke denke ontbreek. Die invloed van die Reformasie in Noord-Europa het egter 'n beduidende bydrae daartoe gelewer om die vorstelike gesag deur middel van volksverteenwoordigende liggame aan bande te lê. Volgens Julian H. Franklin lê die invloed van Francois Hotman se *Francogallia* daarin dat

---

6 Francois Hotman, *Francogallia*. Vertaal deur J.H.M. Salmon. Cambridge: Cambridge University Press (1972), pp. 47, 366.

7 John Fortescue, *Of Absolute and Limited Monarchy*. London: F.R.S. (1714).

dit die beginsels van politieke regering soos vervat in die gemenegereg van Frankryk, as synde van universele belang ter beperking van koninklike gesag identifiseer.

3. Konstitusionele historisme in Francois Hotman se *Francogallia*

3.1 *Frans-Germaanse konstitusionele geskiedenis, Romaanse politieke absolutisme en die historiese metode in die Francogallia*

Die inslag van die *Francogallia* vertoon die kenmerke van intense navorsing in die Frans-Germaanse politieke geskiedenis tot die mate dat dit na pedanterie neig; die klem daarvan val op historiese presedente uit die Frans-Germaanse geskiedenis en dit lewer skerp kritiek op die Romaanse politieke geskiedenis. Die klem wat op die Frans-Germaanse politieke geskiedenis val, word deur Armstrong beskryf as bevoorkeuring van die konstitusie van die Duitse Ryk, "in other words he points out the overwhelming predominance of Teutonic custom in French law. It pleases him to show that even in the French language there is a not inconsiderable German element. But, above all, the whole draft of the argument of the 'Franco-Gallia' is to prove the substantial identity of the Gallic and Teutonic political systems, and to eliminate the Roman factor in the national life."⁸ Teenoor kritici wat sy Germaanse sentimente aangeval het, handhaaf Hotman die uitnemendheid van die Frans-Galliese politieke tradisie.⁹

In hoofstuk 1 bespreek hy die dapperheid van die Galliërs voor hul onderwerping deur die Romeine, eersgenoemde se afkeur aan tirannie en die feit dat ten spyte van verdeling van die Galliese stamme en sommige deur konings regeer is en ander deur rade van volksleiers, was daar ook 'n algemene vergadering vir al die Galliese gebiede.¹⁰ Hy verwys na Plato (c. 427-c. 347 v.C.), Aristoteles (384-322 v.C.), Polybius (c. 205-c. 123 v.C.) en Cicero (106-43 v.C.) se werke as pleidooie ter beperking van koninklike gesag.¹¹

8 Armstrong, *Political Theory of the Huguenots*, p. 19.

9 Armstrong, *Political Theory of the Huguenots*, p. 20.

10 R.E. Giesey, Editor's Introduction. In: Francois Hotman, *Francogallia*. Vertaal deur J.H.M. Salmon. Cambridge: Cambridge University Press (1972), pp. 2-134 op p. 63.

11 Giesey, Introduction, p. 63.

3.2 Die argument ten gunste van die Germaans-konstitusionele inslag van die Franse politieke tradisie

Hotman se sentimente ten gunste van die Germaanse politieke tradisie is die uitvloeisel van sy ondersoek na die historiese wortels van die Frans-Germaanse politieke geskiedenis. Volgens Hotman is die Franse nasie die produk van die samesmelting van Germaanse en Franse volks- en kultuurelemente. In hoofstuk 2 van sy werk toon hy aan dat die antieke Galliërs nie Grieks magtig was nie en dat die Franse taal uit Gallies, Grieks en die Germaanse volkstaal van die Franke ontstaan het.¹² Die Franse politieke tradisie is, volgens Hotman, van Germaanse aard – 'n voortsetting van Galliese herkoms. Die Romeinse besetting van Gallië was, volgens Hotman, 'n onderbreking van die Franse nasionale lewe. In hoofstuk 3 bespreek hy die onderdrukking en uitbuiting onder die Romeine met die verlies van die Galliërs se vryheid.¹³ Die Franke het die Galliërs bevry van die oorheersing van die Romeine. Die eerste Frankiese setlaars is deur die Galliërs verwelkom en as bondgenote beskou.

3.3 Die redes vir die verval van die Frankies-Germaanse politieke tradisie in Frankryk

Hotman se beskrywing van die Frans-Galliese konstitusie is gebaseer op 'n groot volume materiaal ter bepaling van die nasionale aard van die Frankiese nasie, die oorspronklike bakermat van die Frankiese ras, die Galliese taal en die inslag van die Saliese reg. Hy spoor die ware oorsake van die verval van die nasionale lewe terug tot die degenerasie van die stelsel van volksregering – die natuurlike produk van die ras en bodem van die Frans-Germaanse volkslewe – en die invoer van allerlei eksotiese kultuur- en politieke instellings. In die Dedicasie van die *Francogallia* stel Hotman dit dat die teenswoordige probleem van Frankryk die gevolge is van die aanval van Lodewyk XI – ongeveer 'n eeu tevore – op die konstitusie.

Die verval van die volksverteenvoordigende politieke instellings was, volgens Hotman, eerstens die gevolg van die koningshuis van Capet, gevolg deur voortgaande verval onder Philip le Bel en sy seuns en die koningskap van Lodewyk XI. Hotman bevind dat Hugo Capet (c. 938-996) die nasionale volksverteenvoordigende raad op die agtergrond geskuif het, op slinkse wyse die adellikes aan die koningshuis gebind het en volksverkose ampte in erflike posisies omgeskakel het. Onder die Capete het die volksverteenvoordigende instellings verval en is slegs 'n beperkte aantal

---

12 Giesey, Introduction, p. 63.

13 Giesey, Introduction, p. 63.

senatore aangewys. Tweedens het die invloed van die Romeinse reg die Frankies-Germaanse politieke lewe afgetakel. Hotman identifiseer veral die werk van Justinianus as 'n belangrike bron wat die Romeinse regsinvloed na Frankryk uitgebrei het. Die negatiewe effek van Justinianus (c. 482-565) het toegeneem vanweë die invoering van die kanonieke reg. Teenoor die Franse reg wat onder konings soos Clovis (465-511), Charlemagne (742-814) en Lodewyk IX (1215-1270) op volksgebruike gebaseer was, het die invoering van vreemde regsbronne tot 'n juridifisering van die Franse nasionale lewe gelei.

Die oplossing vir die indertydse ontevredenheid – volgens die Dedikasie – is die herstel van die antieke vorm van die konstitusie.¹⁴ Die middel ter opbou van die versteurde nasionale lewe is die herstel van die historiese vorm van regering, soos deur die Frans-Germaanse voorgeslagte bedryf: “It is a return, says Hotman, to the form of government which the wisdom of the fathers devised, and which prevailed for more than a thousand years. Like the human body, some states fall victims to violence from without, others to domestic sedition, still others to the inroads of time. The ills of France have a different origin. Intestine discord is not, as commonly reported, the cause but the occasion. The cause is to be found in a wound inflicted, about a hundred years back, by one – the reference is to Louis XI – who first of all perverted the institutions handed down from the ancestors of the Frenchmen of the day. It is idle to speak of healing the body politic before the dislocated members have been brought back each to its own place.”¹⁵

3.4 Hotman en die ontwikkeling van die historiese metode

Hotman se historiese metode verskil van dié van die legiste, politieke teoretici en filosowe. In die *Francogallia* ondersoek hy nie die oorsprong van die staat in die algemeen en die bronne van owerheidsgesag in besonder nie. Voorts skenk hy ook nie aandag aan die strukturele aard van die staat en die kerk as samelewingsinstellings nie. Hoewel hy verwys na skrywers soos Plato, Aristoteles, Cicero en Polybius, geskied dit uitsluitlik om te wys op die voordele van beperkte monargale gesag en nie ter aanduiding van die filosofiese begronding van die staat en die politieke lewe nie. Ook Middeleeuse skrywers word aangehaal om die aard en inslag van die Frans-Germaanse nasionale lewe te identifiseer: “He is concerned with the growth of an actual nation, facts are his only principles, the history of Gaul and Germany his only real authorities. The basis of his work consists in a thorough

14 Giesey, Introduction, p. 63.

15 H.M. Baird, Hotman and the Franco-Gallia, *The American Historical Review*, 1(4) (Julie 1896), pp. 609-630 op 619.

examination of these authorities, of whom Caesar and Tacitus, Siotonius and Gregory of Tours, Aimon, Eginhard, and Otto of Freising are but the chief.”¹⁶

Hotman se historiografie kan as ’n pionierpoging in die ontluiking van die moderne geskiedskrywing beskou word. Sy gevolgtrekkings met betrekking tot die verval van die Franse politieke kultuur bevestig die beginsels wat hy aan die hand van sy historiografiese metode blootlê: “For the cause he points to the loss of the official character of the nobility, the consequent growth of the bureaucracy, the abandonment of a representative council, the growing idea that royalty lies not in the office but in the person of the king, and that the chief function of the king was not the judge and administrator, but the warrior.”¹⁷ Hotman se historiografiese metode kan as ’n nuwe benadering tot politieke geskiedskrywing beskou word, “and it is the combination of a new historical method with a great political object which gives it the ‘Franco-Gallia’ its interest and historical value.”¹⁸

4. Hotman se herinterpretasie en sistemativering van die Middeleeuse grondbeginsels van konstitusionele regering

4.1 Die reg op volksverkose vorste

4.1.1 Middeleeuse standpunte oor die beginsel van volksverkiesings

Die Middeleeuse politieke denke het sterk klem geplaas op die reg van vrye volkere om hul regeerders ingevolge die *ius gentium* aan te wys. Engelbert van Volkersdorf (1250-1311), kloosterhoof van Edmont, beskryf dié beginsel in sy *De Ortu* as ’n wesenlike aspek van die regte waaroor die volk beskik.¹⁹ Lupold van Bebenburg (oorlede 1363) het in sy *De Iure Regni et Imperii Romani*²⁰ die verkiesingsreg erken, terwyl Willem van Ockham (oorlede 1347) in sy *Octo Quaestiones* dieselfde beginsel onderskryf het.²¹ Dit was egter by juriste soos Baldus de

---

16 Armstrong, *Political Theory of the Huguenots*, p. 24.

17 Armstrong, *Political Theory of the Huguenots*, p. 24.

18 Armstrong, *Political Theory of the Huguenots*, p. 28.

19 Engelbert van Volkersdorf, *De Ortu, Progressu et Fine Romani Imperii Liber*. Basileae: Oporinum (c. 1590), p. 47 e.v. op p. 48: “Per electionem adipisciter quis regnum, uno duorum ...”

20 Lupold van Bebenburg, *De Iure Regni et Imperii Romani*. Basiliae: Per Petrum Pernam (c. 1590), pp. 64 e.v.; 178 e.v.

21 Willem van Ockham, *Octo Quaestiones*. In: M. Goldast, *S. Romani Imperii*. Francofurti: Joann-Davidem Zunnerum (1668), pp. 314-391 op pp. 337-339; 371-372; 382-384.

Ubaldis (1327-1400)²² en Paulus Castro (oorlede 1441) dat die reg op verkiesing van die vors van 'n deeglike begroning voorsien is. By Baldus word dié reg begrond in die regs persoonlikheid waaroor die volk as korporatiewe entiteit beskik. Die *populus* is 'n korporatiewe eenheid onderskeie van die lede; dit manifesteer as 'n soewereine entiteit binne die onafhanklike stadsrepubliek; dit is die *princeps* van die burger en die bron van jurisdiksionele gesag: "Although the citizen-body may as the corporeal members of the corporation be understood as being to that extent partakes in sovereignty, the citizens taken as individuals are in a portion of subjects in relation to the *populous* as a corporate whole."²³ Volgens Baldus berus die reg om die Keiser aan te wys by die volk, welke reg deur die verkose volksvertegenwoordigers aangewys word: "... the choice of emperor stems from the people through the medium of the electors".²⁴ Die Keiser ontleen sy gesag aan die verkiesingsreg waaroor die volk beskik.²⁵ Baldus begrond die verkiesingsreg in die *ius gentium*: "Like all jurists Baldus holds that before the creation of legal systems all peoples could elect their kings on the basis of the *ius gentium*: By the *ius gentium* kings originated without any formality solely from the consent of those who elected them since there were kings before there were laws, when they reigned in their first purity only nature made law for man."²⁶ Die *ius gentium* is die juridiese uitdrukking van menslike regerings en samelewings: "Peoples, deriving their origin from the *ius gentium*, can on this basis through natural reason establish their form of government, whether this is republican in the case of the city-*populi* or monarchical in that of kingdoms."²⁷ Die invloedryke juris Paulus de Castro (oorlede 1441) betoog in soortgelyke trant dat die volk oor die verkiesingsreg beskik.²⁸ Middeleeuse politieke skrywers het geпоog om die idee van die menslike oorsprong van die staat te versoen met die gedagte van

22 J. Canning, *The Political Thought of Baldus de Ubaldis*. Cambridge: Cambridge University Press (2002), pp. 201-206 en 216 e.v.

23 Canning, *The Political Thought of Baldus de Ubaldis*, p. 204.

24 Canning, *The Political Thought of Baldus de Ubaldis*, p. 35.

25 Kyk Canning, *The Political Thought of Baldus de Ubaldis*, pp. 33-35; 97, 210-211; 212-213; 217-220.

26 Canning, *The Political Thought of Baldus de Ubaldis*, p. 210.

27 Canning, *The Political Thought of Baldus de Ubaldis*, p. 211. Kyk ook pp. 210 en 104-106; 112-113, 158, 191, 210-212.

28 Paulus de Castro, *In Primam Digesti Veteris Partem Commentarii*. Lugduni: Bernardi Landriani (1585), Fol. 4v en Lectio 2 nr. 17 & 18, Fol. 6r: "... populi liberi possunt tibi rege eligere ..."

die goddelike reg van monargie vir sover die volk slegs 'n instrument in die hand van God is. Marsilius van Padua (oorlede na 1342), in sy *Defensor Pacis*, herlei die verkiesingsreg van die volk na die wil van God: "This mode or action and its immediate cause, by which the princely part and other parts of the city ... have before now been formed, was the divine will, commanding it through the determinate mouthpiece of a particular individual creature, or perhaps through itself alone."²⁹ Invloedryke Middeleeuse skrywers, soos Johannes van Parys (oorlede 1306)³⁰ en Willem van Ockham (oorlede 1347)³¹ het soortgelyke standpunte ingeneem. Ockham baseer die verkiesingsreg van die volk op die *ius naturale*.³² Dié reg om 'n vors aan te wys is volgens Ockham 'n fundamentele reg: "... no one should be set over the whole body of mortals except by their election and consent".³³ Dié beginsel berus, volgens Ockham, op 'n motivering van kompetensiebeperkende aard: "... by divine and natural law the right of election belongs to the Romans – especially since if he had full power this could have detrimental and dangerous effects on the common good ..."³⁴ Gesaghebbende skrywers soos Antonius de Rosellis (oorlede 1466)³⁵ en Jacobus Almain (oorlede 1515)³⁶ het eweneens die reg van die volk om regeerders te verkies, beklemtoon. Juriste het 'n teks in die *corpus juris* geïdentifiseer wat die volkswil as bron van owerheidsgesag aandui. Sedert die Glossatore in die 12de eeu was die algemeen aanvaarde leerstuk dat die volk deur 'n daad van oordrag ingevolge die *Lex Regia* gesag aan die koning verleen het. Die teks waarop gesteun is, was veral *Institusie* I, 2, 6: wat die

-
- 29 Marsilius van Padua, *The Defender of the Peace*. Vertaal deur A. Brett. Cambridge: Cambridge University Press (2005), p. 43.
- 30 Johannes van Parys, *Tractatus de Regia Potestate et Papali*. In: S. Schard, *De Iurisdictione Auctoritate et Praeeminentia Imperiali ac Potestate Ecclesiastica*. Basileae: Cum Caes. Maest. (1566), pp. 142-224 op 167-170; 188-190.
- 31 Willem van Ockham, *Dialogus*. In: M. Goldast, *S. Romani Imperii*. Vol. 2. Francofurti: Apud Joann-Davidem Zunnerum (1668), pp. 396-957.
- 32 A.S. McGrade & J. Kilcullen (Reds.), *William of Ockham*. Cambridge: Cambridge University Press (2002), pp. 290, 293.
- 33 McGrade & Kilcullen, *William of Ockham*, p. 290.
- 34 McGrade & Kilcullen, *William of Ockham*, p. 293.
- 35 Antonio de Rosellis, *Monarchia S. de Potestate Imperatoris et Papae*. In: M. Goldast, *Monarchiae S. Romani Imperii sive Tractatus*. Vol. 1. Hannoviae: Thomae Willierii, Impensis Conradi (1668), pp. 282-284 op p. 282 e.v.
- 36 Jacobus Almain, *De Auctoritate Ecclesiae et Concilium Generalium ...* In: J. Gerson, *Opera Omnia*. Vol. 2. Antwerpiae: Sumptibus Societatis (1706), pp. 978-1014 op p. 978.
-

koning verorden, beskik oor die krag van wetgewing aangesien die volk ingevolge die *Lex Regia* alle gesag aan die vors oorgedra het. Die gesag wat ingevolge die *Lex Regia* aan die Keiser verleen word, is, volgens Dante Alighieri (1265-1321) afkomstig van God.³⁷ Lupold van Bebenburg,³⁸ Willem van Ockham,³⁹ Aeneas Sylvius Piccolomini (1405-1464)⁴⁰ en Antonius de Rosellis⁴¹ het die volksverkiegingsreg verdere stukrag verleen.

Die bindende gesag van alle wette berus volgens Nicolas van Cusa (1401-1464)⁴² op die vrywillige onderwerping van die volk aan die gesag van die koning. Marsilius van Padua volg dieselfde benadering: "... an election or institution of this kind always comes about by the authority of the legislator ... the universal body of citizens or its prevailing part"⁴³ – 'n standpunt wat ook deur Lupold van Bebenburg,⁴⁴ Willem van Ockham,⁴⁵ Nicolas van Cusa⁴⁶ en Antonius de Rosellis⁴⁷ gedeel is. Thomas Aquinas (1224-1274),⁴⁸ Aegidius Romanus

37 Dante Alighieri, *De Monarchia*. Vertaal deur F.J. Church. London: Methuen & Co. (1879), pp. 115 e.v.; 118 e.v.

38 Lupold van Bebenburg, *De Iuribus Regni & Imperii Romani*, pp. 64-78.

39 Willem van Ockham, *Octo Quaestiones*, p. 317 e.v.; *Dialogus*, pp. 398-957.

40 Aeneas Sylvius Piccolomini. *De Ortu et Auctoritate Imperii Romani*. In: S. Schard, *De Iurisdictione, Auctoritate, et Praeeminentia Imperiali, ac Potestate*. Basileae: Cum. Caes. Maiest. Gratia & privilegio (1566), pp. 314-327. Op p. 318.

41 Antonio de Rosellis, *Monarchia S. de Potestate Imperatoris et Papae*. In: M. Goldast, *S. Romani Imperii*. Vol. 1. Francofurti: Joann-Davidem Zunnerum (1668), pp. 252-556 op 268-269; 269-271.

42 Nicolas van Cusa, *De Concordantia Catholica*. In: S. Schard, *De Iurisdictione, Auctoritate, et Praeeminentia Imperiali, ac Potestate*. Basileae: Cum. Caes. Maiest. Gratia & Privilegio (1566), pp. 465-676 op pp. 526-527; 527-533; 615-618; 519-522; 523-524, op 615: "Quis rogo dedit populo Romao potestatem eligendi Imperatorem: nisi ipsum ius divinum & natural: per viam enim voluntariae subiectionis & consensus in presidentiam, praelectionis concordantiales recte & sancta constitutae sunt, in omni enim violentia iura obviat."

43 Marsilius van Padua, *Defender of the Peace*, p. 89. Vgl. pp. 51-55; 88-97.

44 Lupold van Bebenburg, *De Iure Regni et Imperii*, pp. 328-409 op pp. 351-356; 379-401.

45 Willem van Ockham, *Dialogus*. In: M. Goldast, *S. Romani Imperii ...* Vol. 2. Francofurti: Joann-Davidem Zunnerum (1668), pp. 396-957.

46 Nicolas van Cusa, *De Concordia Catholica*, pp. 465-676 op pp. 615-618.

47 Antonio de Rosellis, *Monarchia S. de Potestate Imperatoris et Papae*, pp. 252-556 op p. 292 e.v.

48 Thomas Aquinas, *Commentary on Aristotle's Politics*. Vertaal deur R. Regan. Indianapolis: Cambridge (2002), pp. 116 e.v.

Colonna (1247-1315),⁴⁹ Marsilius van Padua,⁵⁰ Nicolas van Cusa⁵¹ en Miles in Somnium Viridari (geskryf 1376 of 1377)⁵² verklaar voorts dat die praktyk van verkose regeerders te verkies is.

Die reg om 'n regeerder aan te wys word deur die volksverteenwoordigers namens die volk uitgeoefen. Marsilius van Padua bring dié reg in verband met die wetgewende gesag waaroor die volksliggaam beskik: "That elected principate, or any other office, depends solely upon the election of the body that has the authority for it, and upon no other confirmation or appeal ..."⁵³ Die wetgewende gesag waaroor die volksliggaam beskik, word deur die vergadering van volksverteenwoordigers uitgeoefen: "That the election of any principate or other office to be established through election, especially one which has coercive force, depends solely on the express will of the legislator."⁵⁴ Die verteenwoordigingsbeginsel is ook implisiet in Lupold van Bebenburg se politieke teorie vervat.⁵⁵

Die beginsels van verkiesing en verteenwoordiging het veral in kerklike kringe ontluk. Die verteenwoordigende aard van vergaderings wat namens die volk optree berus op die mandaat van verkiesing. Op dié basis ontwerp Nicolas van Cusa 'n formele stelsel van verteenwoordigende parlementarisme. Die vergadering tree op namens die hele volk in *uno compendio repraesentatio*. Volgens Nicolas van Cusa⁵⁶ verteenwoordig verkose goewerneurs die gemeenskappe. Die universele *concilium imperial* verteenwoordig die Ryk; persone van senatoriale stand vergader en vorm die *corpus imperial cuius caput est Caesar, et dum simul convenient in uno compendio repraesentativo, totum imperium collectum est*.⁵⁷ Marsilius van Padua het homself ten gunste van verkose volksverteenwoordiging uitgespreek, maar die uitoefening van die soewereiniteitsregte vir die

---

49 Aegidius Romanus Colonna, *De Regimine Principum*. Parisiis: W. Remquest et Cie. (1857), p. 53 e.v.

50 Marsilius van Padua, *Defender of the Peace*, p. 53 e.v.

51 Nicolas van Cusa, *De Concordantia Catholica*, pp. 465-676 op 465 e.v.

52 Somnium Viridari. In: M. Goldast, *Monarchia S. Romani Imperii*. Hannoveriae: Thomae Willierii (1611), pp. 58-229 op 141-145.

53 Marsilius van Padua, *The Defender of the Peace*, p. 9.

54 Marsilius van Padua, *The Defender of the Peace*, p. 10.

55 Lupold van Bebenburg, *De lure Regni et Imperii*, pp. 64-78 en 132-162.

56 Nicolas van Cusa, *De Concordantia Catholica*, pp. 465-676 op 627-628; 652-654.

57 Nicolas van Cusa, *De Concordantia Catholica*, pp. 627-628; 628-632.

vergadering gereserveer. In sy *Defensor Pacis*⁵⁸ verklaar Marsilius: “Let us say in accordance with both the truth and council of Aristotle ... that the ‘legislator’, i.e. the primary and proper efficient cause of the law, is the people or the universal body of the citizens or else its prevailing part, when, by means of an election or will expressed in speech in a general assembly of the citizens, it commands or determines, subject to temporal penalty or punishment, that something should be done or omitted in respect of human civil acts ... This is so whether the said body of citizens or its prevailing part does this directly of itself or commits the task to another or others who are not and cannot be the legislator in an unqualified sense but only in a certain respect and at a certain time and in accordance with the authority of the primary legislator.”

In omstandighede waar ’n volksvergadering vanweë die grootte van die gemeenskap nie moontlik was nie, is verteenwoordiging as noodsaaklik beskou. Die verteenwoordigende vergadering tree op namens diegene wat verteenwoordig word sodat die handeling van die verteenwoordigers oor dieselfde regsrag beskik as dié van die opdraggewende vergadering.⁵⁹ Die volk se reg om die regeerder aan te wys word vergesel van die beginsels dat die meerderheid as verteenwoordiger van die geheel beskou word.⁶⁰ By sommige skrywers is die heersersregte gesetel in die eksplisiete of implisiete kontraktuele onderwerping van die onderdane aan die gesag van die vors.⁶¹

4.1.2 Verkiesing en verteenwoordiging in Francois Hotman se *Francogallia*

In *Quaestio I* van sy *Francogallia* spoor Hotman die reg van die volk om ’n regeerder aan te wys, tot die vyfde eeu terug. Die Middeleeuse denke oor konstitusionele regering vertrek van die beginsel dat alle volkere ingevolge die *ius gentium* oor die reg beskik om hul regeerders

58 Marsilius van Padua, *Defender of the Peace*, p. 66.

59 Kyk bv. Marsilius van Padua, *Defender of the Peace*, pp. 449-472; Lupold van Bebenburg, *De Iuribus Regni et Imperii*, pp. 64-78; 132-162.

60 Bv. Marsilius van Padua, *Defender of the Peace*, pp. 65-72; 72-80; 88-07; 114-122.

61 Na aanleiding van Aurelius Augustinus se opmerkings in sy *Confessiones* en *Dei Civitate Dei*. In *Confessiones* III, VIII, 15 maak hy melding van *generale quippe pactum est societatis humanae oboedire regibus suis*. Kyk *Confessiones*. Vertaal deur A. Sizoo. Delft: Naamlooze Vennootschap W.D. Meinema (1948), p. 54 en H.A. Deane, *The Political and Social Ideas of St. Augustine*. New York: Columbia University Press (1963), pp. 100, 127.

aan te wys. Volgens Hotman was die troonbestyging van Childeric die begin van die samesmelting van die twee Frankiese en Germaanse rasse en beide het sy verkiesing ondersteun. Dié samesmelting het 'n wesenlike impak op die politieke lewe wat daaruit voortgevloeit het gehad. Die eerste gevolg was die praktyk van verkose vorste wat teenoor die volk verantwoording verskuldig was – 'n praktyk wat inheems aan sowel die Germaanse as die Franse rasse was. Hoewel sommige van die Galliese state deur 'n enkele vors regeer is en in ander gevalle deur meerdere regeerders, was die beginsel van verkiesing van regeerders inheems aan sowel die Frankiese as die Galliese gebiede.

Met verwysing na onder andere die *Annale van De Thou*, die kroniekskrywer van Dijon, Aimon, Gregory van Tours, Ekkehard se *Chronicon*, 'n manuskrip van die klooster van Dijon, Liutprand van Tessino, Regino, Siegebert, die *Annale van Reims*, Regino en Otto van Freising, kom Hotman tot die konklusie dat die reg om leiers te verkies spruit uit die soewereiniteitsreg van die volk: "These quotations should be more carefully noted and observed, because they show that the right of the people was supreme, not only in choosing kings but also in repudiating the sons of kings and adopting strangers, a practice which came into fashion after the death of Charles the Simple."⁶² Elders beklemtoon Hotman dat sy historiese navorsing bevestig dat die idee van volksoewereiniteit reeds vanaf die vyfde eeu die gangbare uitgangspunt in Frankiese en Germaanse stamme was: "I think it is abundantly clear from these references and from many similar ones that the kings of Francogallia were constituted by the authoritative decision and desire of the people, that is, of the orders, or, as we are now accustomed to say, of the estates, rather than by any hereditary right. The custom employed by our ancestors in the installation of kings is another powerful argument to the same effect."⁶³

Die reg om konings op geoorloofde gronde te onttroon het, volgens Hotman, ook by die volk berus. Met beroep op Hunibaldus, Gregory of Tours, Aimon, Godfrey van Viterbo, en Siegebert vir die jaar 461 verklaar Hotman dat die kompetensie ter ontroning van tirannieke konings tot die soewereiniteit van die volk terugspoorbaar is.⁶⁴

---

62 Francois Hotman, *Francogallia*, p. 229.

63 Francois Hotman, *Francogallia*, p. 233.

64 Francois Hotman, *Francogallia*, p. 235.

4.2 *Die beperkte gesagsfeer van die koninklike amp*

4.2.1 *Ampsbeperkende gesagsuitoefening by die Middeleeuse skrywers*

4.2.1.1 *Publieke ampsregering in die algemene belang*

Johannes van Salisbury (1120-1180) plaas klem op die ampstaak van politieke gesagdraers om in die algemene belang te regeer. Hy verduidelik dit met verwysing na tirannie wat in ampsverwaarlosing gesetel is: "There is wholly or mainly this difference between the tyrant and the prince: that the latter is obedient to law and rules his people by a will that places itself at their service, and administers rewards and burdens within the republic under the guidance of law in a way favourable to the vindication of his eminent post, so that he proceeds before others to the extent that, while individuals merely look after individual affairs, princes are concerned with the burdens of the entire community. Hence, there is deservedly conferred on him power over all his subjects, in order that he may be sufficient in himself to seek out and bring about the utility of each and all, and that he may arrange the optimal condition of the human republic, so that everyone is a member of the others."⁶⁵ Elders lê hy die klem op die onselfsugtige wyse waarop regeerders behoort te funksioneer: "Still the prince is said to be an absolutely binding law unto himself, not because he is licensed to be iniquitous, but only because he should be someone who does not fear the penalties of law but someone who loves justice, cherishes equity, procures the utility of the republic, and in all matters prefers the advantages of others to his private will."⁶⁶ Regeerders behoort in dié verband hul regering met die oog op die algemene welsyn van die onderdane te behartig: "Thus, while it is expedient for the king to be extremely wealthy, still he must count his wealth as the people's. He does not, therefore, truly own that which he possesses in the name of someone else, nor are the goods of the fisc, which are conceded to be public, his own private property. Nor is this a surprise, since he is not his own person but that of his subjects."⁶⁷

Thomas Aquinas beklemtoon in soortgelyke trant die doel van regering in algemene belang. Hy vergelyk politieke regering by die

---

65 Johannes van Salisbury, *Polycraticus*. Vertaal deur A. Brett. Cambridge: Cambridge University Press (1992), p. 28.

66 Johannes van Salisbury, *Polycraticus*, p. 30.

67 Johannes van Salisbury, *Polycraticus*, p. 40.

taak van 'n stuurman van 'n skip⁶⁸; die regeerder moet die welsyn van die gemeenskap vooropstel⁶⁹; konings tree op as vaders jeens hul onderdane⁷⁰; politieke regering dra groot verantwoordelikhede jeens die onderdane⁷¹; vorste behoort hul onderdane lief te hê en noulettend te regeer.⁷² Die taak van die owerheid om in die algemene belang te regeer, is 'n omvattende ampsverantwoordelikheid: "But good kings, who work studiously to achieve the common benefit and who understand that is their task to secure greater advantages for their subjects, are loved by most of their subjects because they themselves have shown love for them."⁷³ Ptolemaeus van Luca – wat Aquinas se *De Regimine Principum* voortgesit het – volg laasgenoemde se benadering tot die bevordering van die algemene belang: "Kings, rulers, and others receiving lordship in the world are among those who ought to be more prepared for this, both because they have been trained to perform the universal actions of government (for which reason their minds are more elevated to the divine) and also because it is incumbent on them to dispose themselves to provide the care imposed on them exercising governance over their flocks and in doing other things necessary for the acts of government (these things are above rulers and beyond their particular natures). Through such movement they should be sufficiently led to the divine influence."⁷⁴

Engelbert van Volkersdorf⁷⁵ tabuleer die pligte van die vors om die algemene belang te bevorder, terwyl Dante Alighieri die beste politieke orde beskryf as een waar geregtigheid heers,⁷⁶ die grootste mate van vryheid bewerkstellig word⁷⁷ en waar die vors die beste gekwalifiseer is om te regeer.⁷⁸ Paris de Puteo (1413-1493) doen 'n

---

68 Thomas Aquinas, *Political Writings*. Vertaal deur R.W. Dyson. Cambridge: Cambridge University Press (2002), p. 39.

69 Thomas Aquinas, *Political Writings*, p. 42.

70 Thomas Aquinas, *Political Writings*, p. 10.

71 Thomas Aquinas, *Political Writings*, p. 19.

72 Thomas Aquinas, *Political Writings*, p. 5. Kyk ook pp. 36, 45.

73 Thomas Aquinas, *Political Writings*, pp. 31-32.

74 Ptolemaeus van Luca, *On the Government of Rulers*. Vertaal deur J.M. Blythe. Philadelphia: University of Pennsylvania Press (1979), p. 150.

75 Engelbert van Volkersdorf, *De Regimine Principum*. Ratisbonae: Joannis Conradi Peezi (1725), pp. 165-167. Kyk ook pp. 153-154.

76 Dante Alighieri, *De Monarchia* (1879), pp. 17, 20

77 Dante Alighieri, *De Monarchia* (1879), pp. 22, 23.

78 Dante Alighieri, *De Monarchia* (1879), p. 25.

beroop op Cicero se standpunt: "(F)irst to fix their gaze so firmly on what is beneficial to the citizens that whatever they do with that in mind, forgetful of their own advantage. Secondly let them care for the whole body of the republic rather than protect one part and neglect the rest."⁷⁹ Cicero voeg by: "The management of the republic is like a guardianship, and must be conducted in the light of what is beneficial not to the guardians, but to those who are put in their charge"⁸⁰ en "(b) y consulting the interests of the citizens and neglecting others, they bring upon the city the ruinous condition of unrest and strife."⁸¹ Petrus de Andlo lê in sy *De Imperio Romano-Germanico* soortgelyke klem op die algemene belang wat deur die vorstelike regering gedien moet word.⁸²

4.2.1.2 *Die ampskarakter van politieke gesagsuitoefening*

Middeleeuse skrywers – onder andere Petrus Blesensis (oorlede 1200),⁸³ Dante Alighieri,⁸⁴ Thomas Aquinas⁸⁵ en Jean Gerson (1363-1429)⁸⁶ en Willem van Ockham⁸⁷ – beklemtoon geregtigheid as ampsdoel wat deur konings nagestreef behoort te word. Soortgelyke standpunte is deur Nicolas van Cusa⁸⁸ en Gregorius van Heimbürg (oorlede 1472)⁸⁹ verkondig. Dante Alighieri bemerk in regverdige ampsbehartiging die vryheid van die onderdane: "Mankind exists for its own sake and not for the sake of something else only when it is under the rule of a monarch, for only then are perverted forms of government ... set right – as is clear to anyone who examines them all; and only then do kings, aristocrats ... and those zealous for the freedom of

79 Cicero, *De Officiis*. Cambridge: Cambridge University Press (1991), I, 85.

80 Cicero, *De Officiis*, p. 33.

81 Cicero, *De Officiis*, p. 34.

82 Petrus de Andlo, *De Imperio Romano-Germanico*. Argentorati: Typis losiae (1603), pp. 12-14.

83 Petrus Blesensis, Epistola 184. In: *Patrologia Latina Cursus Completus*. Vol. 207. Parisionum: Seu Petit Montrouge (1855), p. 476.

84 Dante Alighieri, *Monarchy*. Vertaal deur P. Shaw. Cambridge: Cambridge University Press (1996), p. 20.

85 Thomas Aquinas, *Commentary on Aristotle's Politics*, p. 206.

86 Jean Gerson, *Opera Omnia*. Vol. 3. Antwerpiae: Sumptibus Societatis (1706), p. 1474

87 Willem van Ockham, *Octo Quaestiones*, pp. 313-396 op 350-351; 385-386.

88 Nicolas van Cusa, *De Concordantia Catholica*, pp. 522-523.

89 Gregorius van Heimbürg, *Apologia contra Detractiones et Blasphamias*. In: M. Goldast, *Monarchiae S. Romani Imperii*. (1668), Vol. 1. pp. 1604-1624 op p. 1604.

the people govern justly ...”⁹⁰ Aquinas onderskei tussen regverdige en onregverdige politieke regimes: “For, inasmuch as ruling over free persons is directed to the benefit of subjects, it is clear that regimes in which the rulers strive for the common benefit are just regimes in accord with absolute justice. But regimes in which the rulers strive only for their own benefit are unjust and deviations from just regimes, since they are relatively, not absolutely just ... For such rulers rule over a political community despotically, treating citizens as slaves, namely, for the rulers own benefit. And this is contrary to justice, since the political community is an association of free persons.”⁹¹ Volgens Gerson lê die onderskeid tussen regverdige en onregverdige politieke regimes opgesluit in die vraag tot welke mate die algemene belang gedien word. By afwesigheid van politieke regering in die algemene belang, is van tirannie sprake.⁹²

4.2.1.3 *Tirannie en die verydeling van die ampsdoel van politieke gesagsampte*

Meeste van die Middeleeuse skrywers spreek hul sterk teen tirannieke regering uit. Tirannie word direk met bandelose regering in verband gestel. Marsilius van Padua plaas die klem op vorste se plig om in ooreenstemming met die reg te regeer: “It remains now to show that all those in the position of prince should exercise their function in accordance with the law, not beyond it, and especially monarchs who exercise this function together with all their posterity, so that their principates may be more secure and long-lasting.”⁹³

4.2.2 *Kompetensieperke van publieke ampsgesag in Hotman se Francogallia*

4.2.2.1 *Gesagsbeperkende aard van regering in die algemene belang*

Volgens Hotman behels regering in die algemene belang die bevordering van onderdane se vryheid: “For obedience to a king is no servitude, nor do those who obey a king take on the status of slaves in consequence.”⁹⁴ Hy voeg by: “But those who subject themselves to a lustful tyrant, as to a brigand or an executioner, become like cattle

---

90 Dante Alighieri, *Monarchy* (1996), p. 20.

91 Thomas Aquinas, *Commentary on Aristotle's Politics*, pp. 206-207.

92 Jean Gerson, *Opera*. Vol. 3, p. 1747: “Vides autem quam multorum servituti conjuncta sit haec domination; juxta verissima nuncupatione, dicitur. Qui vero aliter dominari vult, non iam Dominus, sed tyrannus vocandus est.”

93 Marsilius van Padua, *Defender of the Peace*, p. 62

94 Francois Hotman, *Francogallia*, p. 204

under the butcher's knife. Such men should indeed be called by the vilest name appropriate to slaves."⁹⁵ Volgens Hotman is die Franke vanaf die vroegste tye deur konings regeer sonder om hul strewe na vryheid prys te gee: "When they appointed kings for themselves, they were not appointing tyrants and butchers, but rather guardians, governors and tutors for their liberty, in the very same form as will later be shown to have applied to the commonwealth of Francogallia."⁹⁶

Die sinkretiese regeringsvorm is die mees geskikte om die vryheid van die onderdane te verseker. Hotman steun op Plato, Aristoteles, Polybius en Cicero vir die standpunt dat sinkretiese regering die aangewese regeringsvorm is wat regering in die algemene belang bevorder. Volgens Hotman stem die Germaanse vorm van sinkretiese regering ooreen met die standpunte van Plato, Aristoteles, Polybius en Cicero. Die sinkretiese vorm van regering snoer aspekte van die monargale, aristokratiese en demokratiese vorme saam, ingevolge waarvan die belangrikste besluite deur 'n algemene raad geneem word. Dit stem ooreen met die antieke Griekse volksraad.⁹⁷ In latere uitgawes van die *Francogallia* is die verwysings na sinkretiese regering toenemend uitgebrei en die gesag daarvan vergroot.⁹⁸ Hotman roem die Frans-Galliese regeringsvorm as 'n navolgenswaardige model wat deur die geskifte van antieke filosowe gerugsteun word: "That their form of government was such that the populace had no less jurisdiction over him than he over them. This is the best and most excellent kind of government according to the judgment of Plato, Aristotele, Polybius and Cicero, because, as Plato puts it, if a regal authority is left unfettered, it can attain such great power over all things that it stands, as it were, upon slippery ground, and very easily falls into tyranny. For this reason, he argues, it ought to be controlled by the nobility and men of distinction, authorized by the people to exercise what may be described as a bridle upon power."⁹⁹

4.2.2.2 Die ampskarakter van vorstelike gesagsuitoefening

Die koninklike gesag vertoon 'n ampskarakter – 'n ministerium – wat tot voordeel van die volk uitgeoefen moet word. Die koninklike amp word van die koninkryk onderskei. Laasgenoemde word deur Hotman

95 Francois Hotman, *Francogallia*, p. 204

96 Francois Hotman, *Francogallia*, p. 205.

97 Vgl. Francois Hotman, *Francogallia*, pp. 294, 346.

98 Francois Hotman, *Francogallia*, pp. 306, 294, 286, 302.

99 Francois Hotman, *Francogallia*, p. 155. Kyk ook pp. 292-296.

beskryf as “the very totality of the citizens and subjects”.¹⁰⁰ Derhalwe bestaan die vors ten gunste van die volk en nie omgekeerd nie: die koninkryk kan sonder die vors voortbestaan, maar nie die vors by afwesigheid van die volk nie; die koning is sterflik, die koninkryk onsterflik; die vors kan onsinnig optree, maar die volk kan nie dwaal nie; die vors mag in gevangenskap geplaas word, maar die koninkryk kan nie in gevangenskap geplaas word nie.¹⁰¹

Die sinkretiese regeringsvorm het voorsiening gemaak vir ’n koning wat op plegtige wyse in sy amp bevestig is. Een keer per jaar is ’n parlement byeengeroep en die koning op luisterryke wyse na die troon begelei, op ’n oskar vervoer en met die simbole van die koninklike amp versier.¹⁰²

4.2.2.3 Tirannie en die verydeling van openbare gesagsuit-oefening
Hotman besing die deugde van vorste wat hul onderdane se belange op die hart dra: “How fortunate are those countries that have good and gentle rulers! How blessed are those citizens who, through the benevolence of their princes, are permitted to grow old in the tranquillity of the homes of their fathers and ancestors with their wives and children round them!”¹⁰³

Volgens Hotman het sowel die Galliërs as die Germane beperkte regering voorgestaan. Die kriteria wat bepalend vir die beperking van gesag aanvaar is, was dat die volk nie teen hul wil regeer word nie; dat uitlandse lyfwagte nie geduld word nie, en dat politieke regering tot voordeel van die volk en nie die monarg uitgeoefen word nie. Dié gesagbeperkende inslag van die politieke lewe het, volgens Hotman, verskil van die Romeinse instellings ingevolge waarvan die land deur nie-verkose vorste regeer is, deur vreemde garnisoene oorheers is en belasting tot voordeel van die vors betaal is.¹⁰⁴

Die vors staan onder die ampsverpligting om geregtigheid in die koninkryk te laat geskied en die reg te handhaaf. Die vors se ampsposisie plaas hom aan die hoof van die volksverteenvoordigende raad. Die Germaanse monargale amp plaas die vors onder ’n dubbele verpligting: die behartiging van die landsadministrasie en

---

100 Francois Hotman, *Francogallia*, p. 399.

101 Kyk Francois Hotman, *Francogallia*, p. 401 e.v.

102 Francois Hotman, *Francogallia*, p. 325 e.v.

103 Francois Hotman, *Francogallia*, p. 139.

104 Vgl. Hotman se opmerkings in *Francogallia*, p. 173 e.v.

die bevordering van geregtigheid. Laasgenoemde funksie is van meerdere belang, soos blyk uit ikonografiese uitbeeldings van die koninklike amp ingevolge waarvan die spreuk *majestas regia* op die vors van toepassing is.¹⁰⁵

4.3 **Volksoewereiniteit en die beskerming van die volksbelang**

4.3.1 *Volksoewereiniteit en die belange van onderdane tydens die Middeleeue*

Die gangbare standpunt van Middeleeuse skrywers was dat die onderdane oor die kompetensie beskik om tirannieke vorste van hul amp te onthef. Petrus de Vineis (15de eeu),¹⁰⁶ Lupold van Bebenburg,¹⁰⁷ Antonius de Rosellis,¹⁰⁸ Willem van Ockham¹⁰⁹ en andere het volksoewereiniteit as 'n belangrike kompetensiebeperkende middel voorgedou ten einde vorstelike absolutisme te verhoed. In sy *Breviloquium de Principatu Tyrannico Super Divina et Humana* ("n Bondige Uiteensetting van Tirannieke Regering") (1342) loods Ockham 'n striemende aanval op die pouslike wanopvatting van die leerstuk van *plenitude potestas* en betoog ten gunste van die onafhanklikheid van politieke regering van pouslike heerskappy.¹¹⁰ Die teenwig vir die toe-eiening van absolute gesag is die erkenning van volksoewereiniteit: "He (Ockham) believes that the human legislator, the opposite gathering of the people, more than any individual wise man or men, can come to know and will the laws which are most conducive to the sufficient life of the community. The people in their religious capacity as the *congregation fidelis* possess sovereignty that could represent the truth."¹¹¹ Marsilius van Padua beskryf volksoewereiniteit as onvernietigbaar: "It (the authority to pass laws) belongs, therefore, to the universal body of the citizens or its prevailing part, where the reasoning is different and contrasting. For because all the citizens must be measured by law in due proportion, and no one willingly harms or wants what is unjust for himself, therefore all or most

105 Francois Hotman, *Francogallia*, p. 323 e.v.

106 Petrus de Vineis, *Epistolae*. Basilaë: Geen uitgewer vermeld (1566), p. 105

107 Lupold van Bebenburg, *De Iuribus Regni & Imperii Romani*, pp. 328-409 op 406-407.

108 Antonio de Rosellis, *Monarchia S. de Potestate Imperatoris et Papae*, pp. 252-556.

109 T. Shogimen, *Ockham and Political Discourse in the Late Middle Ages*. Cambridge: Cambridge University Press (2007), pp. 5, 159-160, 256.

110 Shogimen, *Ockham and Political Discourse*, p. 5.

111 Shogimen, *Ockham and Political Discourse*, p. 190.

of them want a law that is adapted to the common advantage of the citizens."¹¹²

4.3.2 Volksoewereiniteit en volksbelang in Hotman se *Francogallia*

Die funksies van die volksverteenvoordigende raad val met die belange van die volk saam: Dit plaas konings op die troon en onttroon hulle; dit verklaar oorlog en vrede; dit beskik oor wetgewende gesag; dit wys die hoogste politieke amptenare aan; dit reël aangeleenthede wat met die koninklike huishouding verband hou; dit beskik oor die hoogste gesag in die staat en selfs die Pous beskik nie oor hoër gesag as dié liggaam nie.

Volgens Hotman behels die politieke opvatting wat uit die beginsel van verkiesing spruit dat die soewereine gesag nie by die koning setel nie, maar by die volksvergadering (*publicum consilium*) – 'n volksverteenvoordigende liggaam wat aangedui word met die spreuk *Quod omnes tangit debet ab omnibus approbari* en wat in belang van die volk moet regeer (*salus populi suprema lex*).

4.4 Die ampskarakter van koninklike gesag

4.4.1 Die ampsperspektief en tirannie in die Middeleeuse politieke denke

Reeds in die negende eeu word die ampskarakter van die koninklike regeeramp as normatiewe kompetensiestatus aangedui.¹¹³ Mettertyd neem die normatiewe struktuur van die ampsidee duideliker vorm aan by skrywers soos Johannes van Salisbury,¹¹⁴ Hugo Floriacensis (12de eeu),¹¹⁵ Thomas Aquinas,¹¹⁶ Ptolemaeus van Luca (14de eeu),¹¹⁷ Dante

---

112 Marsilius van Padua, *The Defender of the Peace*, p. 71. Kyk ook Willem van Ockham, *Dialogus*, pp. 396-957 op 432-433.

113 Hludowici et Hlothari, *Capitularia: De Persona Regali* (Augustus 829). In: *Monumenta Germaniae Historica*. Legis. Vol. I. Aulici Hahniani (1835), pp. 331-354 op 346 e.v.

114 Johannes van Salisbury, *Polycraticus*, pp. 28-35; 38-40.

115 Hugo Floriacensis, *Tractatus de Regia et Sacerdotali Dignitate*. In: *Libelli de Lite, Monumenta Germaniae Historica*. Vol. 2. Hannoverae: Impensis Bibliopolii Hahniani (1892), pp. 465-494 op 468-472; 473-474; 474-475.

116 Thomas Aquinas, *De Regimine Principum*. Lugduni Batavorum (1630), pp. 75-82; *On the Government of Rulers*. Vertaal deur J.M. Blythe. Philadelphia: University of Pennsylvania Press (1979), pp. 95-97.

117 Ptolemaeus van Luca, *On the Government of Rulers*, pp. 113-145.

Alighieri,¹¹⁸ Engelbert van Volkersdorf,¹¹⁹ Jean Gerson,¹²⁰ Antonius de Rosellis,¹²¹ Petrus de Andlo¹²² en Baldus de Ubaldis.¹²³ In sy *De Monarchia* bring Dante Alighieri die koninklike gesagamp in verband met die volksbelang en gesagsuitoefening onderworpe aan die reg: “For citizens do not exist for the sake of consuls, nor the people for the sake of the king, but on the contrary consuls exist for the sake of the citizens and the king for the people; for just as a political community is not formed for the sake of the laws, but the laws are framed for the benefit of the political community, in the same way those whose lives are governed by the law are not there for the sake of the legislator, but rather he is there for their sake ...”¹²⁴ Dit was egter juriste soos Baldus de Ubaldis wat ’n duidelike onderskeid tussen die private en publieke ampte van die koning getref het: “Thus the irrevocable commission of imperial power through the *Lex Regia* was even in positive law terms not of truly absolute power, but rather of power with a limiting and defining purpose, that is specific office. The power of the emperor is absolute within the sphere allocated to him – what might appear his omnicompetence is limited by the overriding rights of the empire ... The emperor’s sovereignty therefore exists under a basic constitutional law and is of its nature far removed from arbitrary power.”¹²⁵ Baldus beskryf die amp van die keiser as sy *dignitas*: “The individual emperor is mortal, but the empire and the office (*dignitas*) through the exercise of which he serves and acts for that empire, are immortal ... Similarly the powers of the imperial office, because they exist to serve the empire as an immortal entity, remain the same for a contemporary emperor as they were for any previous one.”¹²⁶ Die vorstelike amp kom tot stand deur die *Lex Regia*: “For Baldus, as for all jurists, it is an office established by the *Lex Regia* and confirmed by God for a purpose: to rule and conserve the empire ... He is not the *dominus* of the empire in the sense of absolute owner, but rather

118 Dante Alighieri, *Monarchy* (1996), p. 21.

119 Engelbert van Volkersdorf, *De Regimine Principium*, pp. 9-23.

120 Jean Gerson, *Opera Omnia*. Vol. 4. Hagae Comitum: Petrum de Hondt (1728), p. 597. Die koning beklee ’n publieke amp.

121 Antonio de Rosellis, *Monarchia S. de Potestate Imperatoris et Papae*, pp. 252-556 op 290.

122 Petrus de Andlo, *De Imperio Romano-Germanico*, pp. 12-14; 129-139.

123 J. Canning, *The Political Thought of Baldus de Ubaldis*, 87 e.v.

124 Dante Alighieri, *Monarchy* (1996), p. 21.

125 Canning, *The Political Thought of Baldus de Ubaldis*, p. 87.

126 Canning, *The Political Thought of Baldus de Ubaldis*, p. 88.

an officer whose function is to act in the empire's interests."¹²⁷ Baldus argumenteer dat indien die Keiser 'n deel van die Ryk, wat aan sy sorg toevertrou is, sou vervreem, sou hy homself skuldig maak aan vernietiging van sy eie *dignitas* – synde sy amp en bygevolg sou hy sy kroningseed verbreek.¹²⁸

Tirannie is die teenpool van geregtigheid. Middeleeuse skrywers het tirannie as die ondergraving van geregtigheid in die gemenebes tipeer. In sy *Polycraticus* bring Johannes van Salisbury tirannie direk met die regsverdeling en minagting van die algemene belang in verband: "There is wholly or mainly this difference between the tyrant and the prince: that the latter is obedient to law, and rules his people by a will that places itself at their service, and administers rewards and burdens within the republic under the guidance of law in a way favourable to the vindication of his eminent post, so that he proceeds before others to the extent that, while individuals merely look after individual affairs, princes are concerned with the burdens of the entire community."¹²⁹ Johannes beskryf die deugsame vors soos volg: "Still the prince is said to be an absolutely binding law unto himself, not because he is licensed to be iniquitous, but only because he should be someone who does not fear the penalties of law but someone who loves justice, cherishes equity, procures the utility of the republic, and in all matters prefers the advantage of others to his private will."¹³⁰

Ptolemaeus van Luca volg Aquinas se interpretasie van Aristoteles¹³¹ en onderskei dienooreenkomstig tussen deugsame en tirannieke regeerders: "Likewise, it is clear that the kingdom does not exist on account of the king but rather the king on account of the kingdom, because it is for this that God provided for kings to govern and exercise governance over their kingdoms and preserve everyone according to their own rights and this is the end of government. If they do otherwise and turn things to their own advantage, they are not kings but tyrants. The Lord speaks against such tyrants in Ezekiel ..."¹³²

---

127 Canning, *The Political Thought of Baldus de Ubaldis*, p. 86.

128 Canning, *The Political Thought of Baldus de Ubaldis*, p. 87.

129 Johannes van Salisbury, *Polycraticus*, p. 28

130 Johannes van Salisbury, *Polycraticus*, p. 30.

131 Ptolemaeus van Luca, *On the Government of Rulers*, p. 178.

132 Ptolemaeus van Luca, *On the Government of Rulers*, p. 178.

Engelbert van Volkersdorf¹³³ tabuleer die ses deugde wat regverdige vorste van tirannieke regeerders onderskei. Deugdelike vorste regeer met gelykmatigheid (*aequinimitatis*); hul regeer nie vir private voordeel nie, maar in die algemene belang; hul wy hulself toe aan die versorging van die gemenebes op 'n gelykmatige basis; hul bevorder die welsyn van die gemenebes en regeer tot voordeel van die onderdane.

Ander skrywers, soos Willem van Ockham en Dante Alighieri, het die klem op die vorsk bevordering van die onderdane se vryheid geplaas en dit in verband met die bevordering van die algemene belang gestel. Ockham stel byvoorbeeld as vereiste vir die regverdige gemenebes, dat dit “should exist for the sake of the common good of the subjects not for the ruler’s own good. For by this the best regime – both general, in respect of all mortals, and particular, in respect of certain persons – differs, not only from a regime that is illicit, vitiated, and unjust, but also from a despotic regime, i.e., lordly rule for the ruler’s own good, and from all other regimes, even licit ones, not directed to the common good.”¹³⁴ Hy verwerp die opvatting van *plenitudo potestas* as synde in stryd met die goddelike en natuurreg: “(I)t conflicts with the best regime that the rulers should have the fullness of power ... so that he could by right, if he wished, command and impose on his subjects all things that do not go against or conflict with indispensable and immutable natural or divine law ...”¹³⁵

4.4.2 Hotman oor geregtigheid en tirannie in sy *Francogallia*

Hotman se *Francogallia* is primêr 'n teks teen tirannieke optrede van vorste. Vir doeleindes van sy betoog teen tirannie sluit Hotman 'n wye reeks van handelingde deur vorste by die term in: konings wat nie hul verantwoordelikhede jeens hul onderdane nakom nie, tree tiranniek op¹³⁶; dit is ondermyning van die volk se vryheid¹³⁷; optrede in stryd met die volksbelang (*salus publica suprema lex*)¹³⁸ en andersins

133 Engelbert van Volkersdorf, *De Regimine Principum*, pp. 165-167.

134 Willem van Ockham, *A Letter to the Friars Minor and Other Writings*. Cambridge: Cambridge University Press (2002), p. 312.

135 Willem van Ockham, *A Letter to the Friars*, pp. 318-319. Kyk ook Paris de Puteo, *Tractatus de Syndicatu*, p. 40; Petrus de Andlo, *De Imperio Romano-Germanico*, pp. 12-14.

136 Francois Hotman, *Francogallia*, p. 40.

137 Francois Hotman, *Francogallia*, p. 75.

138 Francois Hotman, *Francogallia*, pp. 296, 304, 342.

behels dit onderdrukking van die onderdane.¹³⁹ Hotman wys daarop dat die geskiedenis getuie is van die Galliese verwerping van tirannie¹⁴⁰ en die Roomse geneigdheid daartoe.¹⁴¹ Omdat onbeperkte gesag maklik tot tirannie verval, behoort gesag beperk te word, "it ought to be controlled by the nobility and men of distinction, authorized by the people to exercise what may be described as a bridle upon power".¹⁴² Die reg soos beliggaam in die volkstradisie bied vir Hotman die raamwerk ter beperking van die gesag van vorste en dien as bolwerk teen tirannie. Hy verwys na Tacitus se beskrywing van die Germaanse volksgebruike in dié verband: "The power of their kings is neither unlimited nor free.' It is clear that no form of government is more remote from tyranny than this. For as Aristotle says in his *Politics*: 'The fewer the things over which the authority of the king extends, the longer will the kingdom endure.'"¹⁴³

5. Gevolgtrekking

Francois Hotman se postulering van die grondbeginsels van konstitusionele regering was nie nuut nie. Die grondslae van konstitusionele regering was reeds in die Middeleeue geïnkorporeer onder filosowe en kroniekskrywers. Hotman het egter wel die grondidees van konstitusionele regering sistematies in sy *Francogallia* saamgevat. Hotman se beskrywing van konstitusionele regering was nie bedoel om universele beginsels van konstitusionele regering te weerspieël nie, maar om die konstitusionele tradisie van die Frankies-Germaanse volkere te beskryf. Saamvattend behels sy beskrywing van konstitusionele regering dat die onderdane oor die fundamentele reg beskik om vorste te verkies, welke verkiesing deur volksverteenwoordigers behartig word; dat politieke gesagsuitoefening beperk is en tot voordeel van die volk uitgeoefen moet word; dat die soewereine gesag nie by die koning, maar by die volksverteenwoordigende vergadering (*publicum consilium*) berus en dat dié liggaam se belange met dié van die volk saamval; dat vorstelike gesag 'n ampskarakter vertoon en dat die vors onder ampsverpligting staan om geregtigheid te laat geskied en die landsadministrasie ter bevordering daarvan behoort te behartig. Die beginsels van konstitusionele regering is

---

139 Francois Hotman, *Francogallia*, p. 442.

140 Francois Hotman, *Francogallia*, p. 63.

141 Francois Hotman, *Francogallia*, p. 138.

142 Francois Hotman, *Francogallia*, p. 154.

143 Francois Hotman, *Francogallia*, p. 287.

---

daarop afgestem om die vryheid van die volk te bewerkstellig. Dié poging ter sistematisering van konstitusionele regering en om tirannieke vorstelike optrede aan bande te lê, het bygedra tot die vroeg moderne staatsfilosofiese ontwikkelings van normatiewe kompetensieperke aan die gesagsuitoefening van vorste.

Hotman se politieke teorie gaan egter aan verskeie ernstige gebreke mank – leemtes wat die vryheidsoogmerke wat hy ter bekamping van tirannieke regering stel in wesenlike opsigte ondergrawe. Die eerste wesenlike gebrek in Hotman se benadering is die erfenis van universalisties-organismiese denke uit die Middeleeuse staatsfilosofie ingevolge waarvan die politieke gemeenskapsidee van Plato, Aristoteles en Skolastici – soos Thomas Aquinas – as universalistiese totaal-organisme beskou en nie-politieke entiteite daarby insluit of daaraan onderwerp. Die politieke gemeenskapsidee val met die universele volksbelang saam en gee histories daaraan beslag. Bygevolg is die politieke gemeenskapsidee 'n ongedifferensieerde entiteit wat die werklikheid van oorspronklike normatiewe individualiteitstrukture van nie-politieke lewensvorme ontken en daarmee die soewereiniteit waaroor elk daarvan beskik uitskakel. Tweedens versand Hotman se politieke standpunte grootliks in 'n historistiese benadering tot die strukturele momente van die politieke gemeenskap en die funksionering daarvan. Hotman se politieke standpunte vertoon 'n belangrike ontwikkeling in die rigting van beklemtoning van die juridiese taak en funksie van die politieke gemeenskap en die juridiese begrensde ampsbevoegdheid van politieke regeerders. Voorts vertoon sy benadering 'n sterk neiging tot tipering van die politieke gemeenskap as 'n burgerstaat (regstaat) in onderskeiding van die diktatoriale magstate wat tiperend van die vroeg-moderne era was: Die burger plaas self hul owerheid in die amp en beskik deur middel van volksverteenvoordigende liggame oor die reg op politieke medeseggenskap. Hotman se politieke gemeenskap (burgerstaat) staan in die spanning tussen die universele volksentiteit – wat oor soewereine gesag beskik – en die behoefte aan erkenning van individuele vryhede wat teen inbreukmaking beskerm behoort te word. Vir dié doel maak Hotman van die individualistiese konstruksie van 'n enkeling verdrag voorsiening ingevolge waarvan die politieke gemeenskap die uitkoms van 'n burgerkontrak is. Dié standpunt berus op twee kern-aspekte wat 'n Bybels-normatiewe blik op die politieke gemeenskap verduister: enersyds die opvatting dat die naaste oorsaak én die ontstaan van die politieke gemeenskap in die menslike rede en sosiale geneigdhede tot sosialisering geleë is en dat God as verste oorsaak van dié gemeenskap erken word. In universalistiese trant word die politieke gemeenskap aan die volksgeheel as hoogste en oorkoepelende geheel met goddelike sanksie onderwerp.

Tweedens is die politieke gemeenskap 'n orgaan van die volksorganisme en in subjektivistiese sin is laasgenoemde die hoogste wetgewer. By geval die volkswil en dié van die vors in konflik tree, is konflik die uitweg om die volkswil en -belang te handhaaf. Bygevolg is Hotman se blik op die politieke gemeenskap tot 'n groot mate subjektivisties van aard met negering van die normatiewe karakter wat die politieke gemeenskap as wetmatige entiteit behoort te vertoon.

Hoewel Hotman se ampsblik op die uitoefening van owerheidsgesag as 'n lofwaardige bydrae tot die ontwikkeling van die Christelik-Reformatoriese staatsteorie aangeteken kan word, word die normatiewe werking daarvan ernstig aan bande gelê vir sover hy nie die normatiewe eiestandigheid van nie-staatlike samelewingsentiteite as bolwerk teen onbegrensde gesagsuitoefening opwerp nie. Bygevolg is die kiem van die totalitêre gesagsteorie wat moderniste politieke teorieë in later epogge sou kenmerk, reeds in beginsel by Hotman teenwoordig. Voorts open Hotman spanning tussen vorstelike en volksgesag wat in latere politieke teorieë tot die verdeling van soewereine gesag tussen volk en vors aanleiding gegee het. Die perspektief wat Hotman se politieke teorie mis, is dat die politieke owerheidsgesag 'n verleende juridiese integreringsgesag is, gedra deur die swaardmagmonopolie op 'n begrensde territorium, synde 'n begrensde ampsgesag, normatief-taakstellend, onvervangbaar en ondeelbaar en dat in die krag van hierdie heerskappygesag die owerheid eksklusiewe bewind oor die onderdane voer, synde 'n regsheerskappy onder leiding van die bestemmingsfunksie van die staatsverband in onderskeid van ander samelewingsvorme. Hoewel Hotman dus 'n belangrike oorgangsfiguur na 'n volwaardige Reformatoriese staatsteorie was, het die impak van die Middeleeuse politieke denke die ontsluiting van 'n normatiewe blik op die individualiteitstrukturele aard en funksionering van die staat as politieke gemeenskap aan bande gelê.

Hotman se historiese beskrywing van die Frans-Galliese konstitusionele geskiedenis identifiseer konstitusionele beginsels wat nie uitsluitlik tot die volksgeskiedenis van die Germane en Franke behoort het nie. Die historiese annale wat hy as bronne gebruik, vermeld konstitusionele beginsels wat deur filosowe en juriste tydens die Middeleeue as gangbare politologiese beginsels bespreek is. Hotman se historiese ondersoek dien tot 'n groot mate ter bevestiging van dié beginsels en die mate waartoe dit in die Frankies-Germaanse geskiedenis na vore gekom het. Hotman se werk het egter daartoe bygedra dat die Reformatoriese klem op beperkte owerheidsgesag, die binding van owerheidsgesag aan die ampsperke van gesagsdraers en die beginsel van politieke inspraak en medeseggenskap die reg tot verset teen

onregplegende gesagsdraers gelegitimeer het. Voorts het Hotman se werk die publieke geregtigheidsidee tot 'n leidende beginsel in die Reformatoriese regstaatdenke verhef.

Bibliografie

- AEGIDIUS ROMANUS COLONNA. 1857. *De Regimine Principum*. Parisiis: W. Remquest et Cie.
- AENEAS SYLVIUS PICCOLOMINI. 1566. De Ortu et Auctoritate Imperii Romani. In: S. Schard, *De Iurisdictione, Autoritate, et Praeeminentia Imperiali, ac Potestate*. Basiliae: Cum. Caes. Miaest. Gratia & Privilegio, pp. 314-327.
- ANTONIO DE ROSELLIS. 1668. Monarchia S. De Potestate Imperatoris et Papae. In: M. Goldast, *Monarchiae S. Romani Imperii*. Vol. 1. Francofurti: Joann-Davidem Zunnerum, pp. 252-556.
- ARMSTRONG, A. 1889. The Political Theory of the Huguenots. *English Historical Review* 4, pp. 13-40.
- AURELIUS AUGUSTINUS. 1948. *Confessiones*. Vertaal deur A. Sizoo. Delft: Naamlose Vennootschap W.D. Meinema.
- BAIRD, H.M. 1896. Hotman and the Franco-Gallia, *The American Historical Review*, 1(4) (Julie), 609-630.
- CANNING, J. 2002. *The Political Thought of Baldus de Ubaldis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- CICERO, M.T. 1991. *On Duties*. Redakteurs M.T. Griffin & E.M. Atkins. Cambridge: Cambridge University Press.
- DANTE ALIGHIERI. 1879. *De Monarchia*. Vertaal deur F.J. Church. London: Macmillan & Co.
- DANTE ALIGHIERI. 1996. *Monarchy*. Vertaal deur P. Shaw. Cambridge: Cambridge University Press.
- DEANE, H.A. 1963. *The Political and Social Ideas of St. Augustine*. New York: Columbia University Press.
- ENGELBERT VAN VOLKERSDORF. C. 1590. *De Ortu, Progressu et Fine Romani Imperii Liber*. Basileae: Oporinum.
- ENGELBERT VAN VOLKERSDORF. 1725. *De Regimine Principum*. Ratisbonae: Joannis Conradi Peezi.
- FRANCOIS HOTMAN. 1972. *Francogallia*. Vertaal deur J.H.M. Salmon. Cambridge: Cambridge University Press.

- GIESEY, R.E. 1972. Editor's Introduction. In: Francois Hotman, *Francogallia*. Vertaal deur J.H.M. Salmon. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 2-134.
- GREGORIUS VAN HEIMBURG. 1668. Admonitio de Iniustis Usurpationibus Papanum Romanorum. In: M. Goldast, *Monarchiae S. Romani Imperii*. Vol. 1. Francofurti: Joann-Davidem Zunnerum, pp. 557-563.
- GREGORIUS VAN HEIMBURG. 1668. Apologia contra Detractiones et Blasphemias Theodori Laelii. In: M. Goldast, *Monarchiae S. Romani Imperii*. Vol. 2. Francofurti: Joann-Davidem Zunnerum, pp. 1604-1624.
- HLUDOWICI ET HLOTHARI. 1835. Capitularia: De Persona Regali (Augustus 829). In: *Monumenta Germaniae Historica. Legis*. Vol. 1. Aulici Hahniani, pp. 331-354.
- HOTMAN, F. 1972. *Francogallia*. Vertaal deur J.H.M. Salmon. Cambridge: Cambridge University Press.
- HUGO FLORIACENSIS. 1892. Tractatus de Regia et Sacerdotali Dignitate. In: *Libelli de Lite, Monumenta Germaniae Historica*. Vol. 2. Hannoverae: Impensis Bibliopolii Hahniani, pp. 465-494.
- JACOBUSALMAIN. 1706. De Auctoritate Ecclesiae et Concilium Generalium. In: J. Gerson, *Opera Omnia*. Vol. 2. Antwerpiae: Sumptibus Societatis, pp. 978-1014.
- JEAN GERSON. 1706. *Opera Omnia*. Vol. 3. Antwerpiae: Sumptibus Societatis.
- JEAN GERSON. 1728. *Opera Omnia*. Vol. 4. Hagae Comitum: Petrum de Hondt.
- JOHANNES VAN PARYS. 1566. Tractatus de Regia Potestate et Papali. In: S. Schard, *De Iurisdictione Auctoritate et Praeeminentia Imperiali*. Basiliae: Cum Caes. Maiest., pp. 142-224.
- JOHANNES VAN SALISBURY. 1992. *Polycraticus*. Vertaal deur C.J. Nederman. Cambridge: Cambridge University Press.
- JOHN FORTESCUE. 1714. *Of Absolute and Limited Monarchy*. London: F.R.S.
- LUPOLD VAN BEBENBURG. 1566. De Iure Regni et Imperii. In: S. Schard, *De Iurisdictione, Auctoritate, et Praeeminentia Imperiali, ac Potestate*. Basileae: Cum. Caes. Maiest. Gratia & Privilegio, pp. 328-409.
- LUPOLD VAN BEBENBURG. C. 1590. *De Iuribus Regni & Imperii Romani*. Basiliae: Petrum Parnam.

- MARSILIUS VAN PADUA. 2005. *Defender of the Peace*. Vertaal deur A. Brett. Cambridge: Cambridge University Press.
- MCGRADE, A.S. & KILCULLEN, J. (Eds.). 2002. *William of Ockham*. Cambridge: Cambridge University Press.
- NICOLAS VAN CUSA. 1566. De Concordantia Catholica. In: S. Schard, *De Iurisdictione, Auctoritate, et Praeeminentia Imperiali, ac Potestate*. Basileae: Cum. Caes. Miaest. Gratia & Privilegio, pp. 465-676.
- PARIS DE PUTEO. 1608. *Tractatus de Syndicatu*. Francofurti: Wolffgangi Richteri.
- PAULUS DE CASTRO. 1585. *Im Primam Digesti Veteris Partem Commentarii*. Lugduni: Bernard Landriani.
- PETRUS BLESENSIS. 1855. Epistola 184. In: *Patrologia Latina Cursus Completus*. Vol. 207. Parisionum: Seu Petit Montrouge, p. 476.
- PETRUS DE ANDLO. 1603. *De Imperio Romano-Germanico*. Argentorati: Typis losiae.
- PETRUS DE VINEIS. 1566. *Epistolae*. Basiliae: Geen uitgewer vermeld.
- PTOLEMAEUS VAN LUCA. 1979. *On the Government of Rulers*. Vertaal deur J.M. Blythe. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- SHOGIMEN, T. 2007. *Ockham and Political Discourse in the Late Middle Ages*. Cambridge: Cambridge University Press.
- SOMNIUM VIRIDARI. 1611. In: M. Goldast, *Monarchia S. Romani Imperii*. Hannoveriae: Thomas Willierii, pp. 58-229.
- THOMAS AQUINAS. 1630. *De Regimine Principum*. Lugduni Batavorum.
- THOMAS AQUINAS. 1979. *On the Government of Rulers*. Vertaal deur J.M. Blythe. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- THOMAS AQUINAS. 2002. *Political Writings*. Vertaal deur R.W. Dyson. Cambridge: Cambridge University Press.
- WILLEM VAN OCKHAM. 1668. Dialogus. In: M. Goldast, *S. Romani Imperii*. Vol. 2. Francofurti: Joann-Davidem Zunnerum, pp. 396-957.
- WILLEM VAN OCKHAM. 1668. Octo Quaestiones. In: M. Goldast, *S. Romani Imperii*. Francofurti: Joann-Davidem Zunnerum, pp. 314-391.
- WILLEM VAN OCKHAM. 2002. *A Letter to the Friars Minor and Other Writings*. Cambridge: Cambridge University Press.
- ZIMMERMAN, G. 1988. Konziliaristische Ideen in Einer Calvinistischen Streitschrift: Hubert Languets 'Vindiciae contra Tyrannos', *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte*, kan. Abt., CV, 74, pp. 412-435.